

KIRSAL ALAN GELİŞİMİ AÇISINDAN KIRSAL TURİZM VE KIRSAL TURİZMİN DÜNYADAKİ DURUMU

RURAL TOURISM AND ITS CURRENT STATE IN THE WORLD WITH REGARD TO RURAL AREA DEVELOPMENT

Sait DOĞAN*, Yasin ÖZASLAN**

ÖZET: Kırsal turizm kırsal alanların kalkınmasının en önemli araçlarından birisidir. Kırsal turizm ile ilgili literatür incelendiğinde, hem kırsal alan hem de kırsal turizm tanımlamalarında evrensel bir tanımlamanın olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kırsal turizm faaliyetleri ile kırsal alanların nüfus değişimleri arasında bir ilişki olup olmadığı da incelenen diğer bir konudur. Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın amacı literatürde yer alan kırsal alan ve kırsal turizm tanımlamalarındaki farklılıkları belirleyerek, kırsal turizmin kırsal alanlardaki nüfus değişimleri üzerindeki etkisini ortaya çıkartmaktır. Nitel araştırma olan bu çalışmada içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Türkiye’de 20000’den az nüfusa sahip yerler olarak tanımlanan kırsal alanlar, Avustralya, Danimarka, Norveç, Hindistan, İtalya, İspanya, İsviçre, Avusturya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde farklı olarak tanımlanmaktadır. Aynı durumun kırsal turizm tanımlamalarında da karşımıza çıktığı ve ülkeler arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir başka analiz sonucunda kırsal turizm’in başarı ile uygulandığı ülkelerin kırsal nüfuslarında artış, toplam nüfus içerisinde ki kırsal nüfus oranında ise % 4 (-,+) civarında bir değişim olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir yandan kırsal turizmin gelişmediği ülkelerde ise hükümet baskıları, savaş durumu, sanayileşme, teknoloji ve benzeri nedenlerden dolayı kırsal nüfus oranının azaldığı görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Kırsal Alan, Kırsal Turizm, Gelişim

ABSTRACT: Rural tourism is one of the most important means of development of rural areas. It can be seen through the literature review of rural tourism that no universal definition exists regarding the definitions of both rural areas and rural tourism. Besides, whether a relationship exists between rural tourism activities and population exchanges in rural areas is another research problem. From this point of view, the purpose of this study is to determine the differences in the literature regarding the definitions of rural area and rural tourism and to reveal the causes and effects of population exchanges in rural areas located in countries where rural tourism is developed and those where rural tourism is not developed, in accordance with the data obtained from World Bank reports (1980-2015). In this context, this study is a literature review and the causes of the primary data have been interpreted via secondary data. Rural areas in Turkey, defined as locations with a population of lower than 20000, are different from those in countries such as Australia, Denmark, Norway, India, Italy, Spain, Switzerland, Austria, Canada and New Zealand. It has been found out that the same situation appears in the rural tourism definitions and there are differences among the countries. Another analysis revealed that there was an increase in the rural population of the countries where rural tourism was successfully implemented and there was an approximately 4% (-,+) change in the ratio of rural population in the total population. On the other hand, it was discovered that the rural population in places where rural tourism was not developed decreased though for various reasons (government pressure, state of war, industrialization and technology, etc).

Keywords: Rural Area, Rural Tourism, Development

1. GİRİŞ

Kırsal bölgelerdeki nüfusun azalması, ekonomik farklılıklar ve değişimler gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarıdır. Bir yüzyılı aşkın süredir, sanayileşme ve kentleşmenin güçlü eğilimleri kırsal toplumun ekonomik ve siyasi konumunu sürekli değiştirmiştir. Son 40 yıl içinde bu eğilimler yoğunlaşmış ve tarım gelirleri reel bazda azalmıştır. Teknolojik değişikliklerle azalan tarımsal istihdam azalan gelir ile birleşmiştir. Bunu takiben,

* Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Aksaray-Türkiye, dogansait@gmail.com,

** Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi, Yalova Meslek Yüksekokulu, Yalova-Türkiye, ozaslansn@gmail.com,

kırsal bölgelerdeki hizmet sunumu da azalmıştır; mağazalar, okullar, iş alanları, idari hizmetler ve ulaşım olanaklarının sayıları ve temel hareketlilik azalmıştır. Ayrıca kırsal nüfus yaşlanmış ve nüfus azalmıştır. Birçok küçük kasaba ve köyler artık canlılığı korumak için mücadele etmektedir. Tüm dünyada yerel, bölgesel ve merkezi devlet kurumları bu sorunları gidermek için değişik müdahalelerde bulunmaktadır. Doğa ve manzaranın korunması giderek daha önemli olarak görülmektedir. Tarihi binalar ve "geleneksel" kırsal toplumları daha dikkat çekmektedir. Biraz daha erişilebilir kırsal bölgelere, büyük şehirlerdeki yaşam koşulları hakkında mutsuz olan insanların bir nüfus akını olmuştur. Bu karşı şehirleşme olarak bilinmektedir. Ancak kırsal bölgelerin birçoğundaki nüfus düşüşü halen önemli bir sorun olarak devam etmektedir (OECD,1994, s.6).

Türkiye açısından bakıldığında, özellikle kırsal alanlarda tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesi sonucunda geçim sağlayacak kadar tarım arazisinin olmayışı hane halkını kırsal alanlardan göçe zorlamıştır. Diğer yandan arazilerin miras yoluyla paylaşılması sonucu aynı aileye mensup şahısların konutlarını kendilerine ait araziler üzerine inşa etmeleri de yerleşme deseninin gittikçe dağılmasına ve daha dağınık bir yerleşme biçiminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Zaman ve Bulut, 2003, s.221).

19. yüzyılda bazı demiryolu şirketleri de yatırımlar yaparak gelişmekte olan kırsal turizm çeşidine hizmet vermiş ve kentsel alanlarda yaşayanların kırsal alana daha rahat ulaşabilmelerini sağlamayı amaçlamışlardır. Özellikle Alpler ve Amerikan ve Kanada Rockies dağları yapılan demiryolu yatırımları ile kırsal turizmin ilk öncülleri sayılabilir (Özkan, 2007).

1990'lı yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde planlı ve programlı çalışma ve geniş katımlı örgütlenme sonucu kırsal turizm önemli bir sektör durumuna gelmiştir. Örneğin, AB'ye üye ülkeler, 1991-1997 yılları arasında sadece tarım turizmi (agro-tourism) programlarını sübvans etmek için 2 milyar \$ harcamışlardır (Tagliabue, 1998). AB'de yapılan bir araştırmada, "tatile gidilecek bir yer seçerken tercih için en çekici noktalar neresidir?" sorusuna turistlerin %56'sı doğal harikaları (örneğin, mağara, şelale ve dağ gibi) görmek ve %37'si ise bozulmamış doğal bir çevre cevabını vermişlerdir (Anonim 1987'den Aktaran: Esengün, Akça ve Sayılı, 2002, s.4). Diğer araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. 1990'lı yılların başında AB ülkelerinde (ortalama nüfusun) tatillerini kırsal alanlarda geçirenlerin oranı %25'e, dağlık alanlarda geçirenlerin ise %23'e ulaşması (Davidson, 1992) konunun önemi hakkında dikkate değer ipuçları vermektedir.

Avrupa'da kırsal turizmde yol almış birçok ülke (Fransa, Avusturya, İtalya, Almanya, İngiltere, İrlanda, İsviçre, Hollanda, Belçika, İspanya, Portekiz, İskandinav ülkeleri vd.) bulunmaktadır. Kırsal turizm, bu ülkelerde iç turizm yanında, dış turizme de hizmet verir bir düzeye ulaşmıştır. Avrupa'da uzun yıllardan beri geleneksel biçimde iç turizm hareketi olarak sürdürülen kırsal turizm, her zaman kır ve kent kültürünü buluşturma görevini üstlenmiştir. Öte yandan birçok ülkede kırsal alanın turizmde kullanımı çok daha yeni olup, 1970'lerden sonra gündeme gelmiştir (Soykan, 2000, s.21-23).

2.KIRSAL TURİZM

Literatür incelendiğinde uzmanlar tarafından kırsal turizmin; çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, tarımsal turizm, eko-turizm (Akça vd. 2001, s.31), yumuşak turizm, yeşil turizm, özel ilgi turizmi, alternatif turizm, çevresel turizm (Yarcan, 1997, s.70) gibi farklı isimlerle ifade edildiği görülmektedir. Bunun sebebi uzmanlar arasında kırsal turizmin kapsamı konusunda ortak bir görüşün olmayışıdır. Sadece kırsal turizm değil kırsal alan tanımlamalarında da ülkelere ve yazarlara göre farklılıklar bulunmaktadır (Nair vd., 2015).

Cabrini (2004) kırsal turizm bileşenlerini; merkezde toplum olmak üzere, kırsal alanlar, kırsal yaşam, kırsal miras ve kırsal etkinlikler olarak 5 farklı boyutta bir araya getirerek tanımlamıştır. Malezya'da gerçekleştirilen bir çalışmada ise kırsal turizm tanımına ait boyutlar; bölgenin karakteristik özelliği, ziyaretçilerin geliş amacı, yerel çekicilikler ve aktiviteler, sürdürülebilirlik ve paydaşlar olarak belirlenmiştir (Nair vd., 2015).

Kırsal turizmi, bir kavram olarak algılayabilmek için onun bileşenleri tanımlanmalıdır ve aşağıdaki şema bunu açıklamaktadır (Şekil: 1):



Şekil 1- Kırsal turizm kavramı (kırsal turizm bileşenleri) (Kaynak: Cabrini, 2004).

Avrupa Birliği tarafından yapılan çalışmalarda kırsal turizm, “amacı tarımsal ya da yerel değerlerle iç içe bulunarak hoşça zaman geçirmek isteyen turistlere, beklentileri doğrultusunda konaklama, yiyecek içecek ve diğer hizmetleri veren küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür.” şeklinde tanımlanmaktadır (EC, 1999:151). Son yıllarda üzerinde en çok konuşulan turizm türlerinden biri olmasına rağmen birçok nedenden ötürü kırsal turizmin evrensel ve yeterli bir tanımını yapmak oldukça zordur (Soykan, 2006, s.73). Lang (1994) alanları kırsal olarak alan tanımlamanıza yardımcı temel özellikleri: nüfusun yoğunluğu, yerleşimin büyüklüğü, toprak kullanımı ve geleneksel sosyal yapılar olarak göstermektedir.

Küçükaltan’a (1997) göre kırsal turizm, insanların devamlı ikamet ettikleri yerler dışındaki kırsal yörelere ziyareti, buralarda çiftçilerin ürettikleri mal ve hizmetleri, yörenin doğal dokusuna uygun mekânlarda talep ederek ve yörede para artırma arzularını minimize ederek geçici konaklamalardan doğan olaylar ve ilişkilerin bütünüdür. Kırsal turizm Yarcan’a göre daha çok çiftliklere ve doğaya yönelik olarak yapılan ve turistlerin çiftlik gezme, balık tutma, ata binme, trekking vb. etkinliklere katıldıkları turizm türüdür. Akça vd. (1999, s.31) ve Soykan’a (1999, s.68) göre ise; kırsal turizm, kırsal alanlardaki tüm turizm faaliyetleridir.

Kırsal turizmle ilgili olarak yapılmış bazı çalışmalar incelendiğinde;

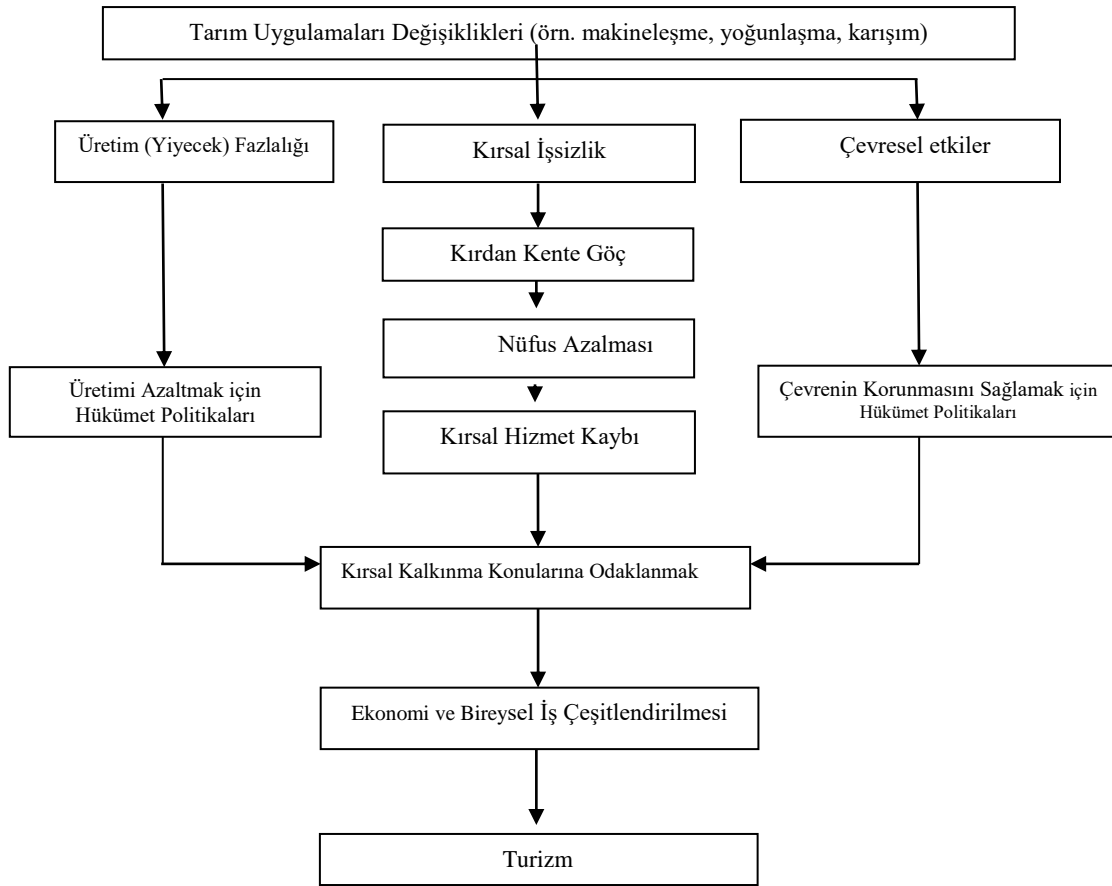
Tchetchik vd. (2006, s.3), kırsal turizmde, yerel kaynakları istihdam etmenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da Kırsal turizm veya alternatif olarak tarım turizmi hızla büyüyen bir işkolu olup, yıllık büyüme oranı % 6 olarak ifade edilmiştir. Birçok kırsal alanda kırsal turizm kırsal nüfus için önemli bir geçim kaynağıdır (Tchetchik, vd., 2008, s.553). Özellikle turizm sektörünün vasıfsız ve yarı vasıflı kişilere de iş imkânı sunması (Pizam, 1982), birçok kırsal alanda ekonomik yönden zayıf olan insanların iş bulma olanağını zenginleştirmektedir.

Kırsal turizmin gelişiminde başarılı örneklerin temel özelliklerinin incelendiği diğer bir araştırmada, Wilson vd. (2001, s.14) yerel girişimcilerin yaygın olarak turizm gelişimine katılımının önemine dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlayan temel özellikleri: “bileşik turizm ürününün geliştirilmesi, yerel liderlik yapısının bulunması, yerel yönetimin katkısı ve katılımı, yerel liderler ile girişimciler ve işadamları arasında koordinasyon ve dayanışma, turizm gelişimi ve tanıtımı için teknik ve bilgi sistemleri desteği ve yaygın yerel halk desteğidir.” Doğan’a göre (2007, s.64), yerel gelişim

politikalarının temel birleşenleri ise: fiziki alt yapı, duyarlı hükümet, toplumsal, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişim olarak belirlenmiştir.

Eren ve Aypek (2012), Türkiye’de yeni bir gelişim bölgesi olan Cumalıkızık köyünde yerel halkın turizme karşı tutumlarını inceledikleri araştırma sonucunda yerel halkın turizme yönelik tutumlarının olumlu olduğu, turizmin çevresel ve sosyo-kültürel açılardan bir olumsuzluk oluşturmadığını tespit etmişlerdir. Öte yandan yerel halk, yörelerinde turizm gelişimine rağmen kamu hizmetlerinde bir artış olmadığını belirtmiştir. Ayrıca araştırma sonuçları katılımcıların neredeyse yarısının (%43.5) turizm sektöründe çalışan bir yakının olduğunu ve %20’sinin çalıştığını göstermektedir. Bu durum Cumalıkızık’da turizmin istihdam sağladığını göstermiştir.

Başka bir araştırmada, Akyol (2012, s.83), kırsal turizmde “Ev Pansiyonculuğu Modeli”nin gelişmesiyle birlikte, kırsal turizmde konaklama faaliyetlerinin artacağını, yöreye maddi ve manevi anlamda olumlu katkılar sağlayacağını ifade etmiştir. Egbali ve Nosrat’a (2011) göre kırsal turizm ile birlikte; yeni iş olanakları, gelirden artış, yaşam kalitesinde artış, ulusal ve kişisel özgüvende artış ve toplum kesimleri arasındaki dengesizliklerde azalış sağlanabilecektir.



Şekil 2. Tarım Uygulamalarındaki Değişim ve Turizm, (Kaynak: Thomson Learning'den aktaran, Chanchani, 2006, s.1)

Chanchani, (2006, s.1) sanayileşme ile başlayan köyden-kente göç sürecinin ve devamında turizm hareketlerinin kırsal alanlar üzerindeki değişimine katkıda bulunan faktörleri sıralamıştır. (Şekil 2.).

Şekil.2'den anlaşılacağı üzere bir bölgede kırsal turizmin gelişimi iki koşula dayanmaktadır: Gelişimsel yararlar (iş tutma, yeni iş yaratılması, tarım destek, altyapı

geliştirme) ve çevrenin korunması ve koruma (manzara ve doğa koruma). Bunun yanı sıra gelişimsel ve çevresel nedenlerden kaynaklanan, sosyal kriterler (kültürel yaygınlığın genişletilmesi, zenginleştirilmesi ve ölen sanatları canlandırmak, yerel halk için zanaat formları ve sosyal etkileşim) aynı zamanda kırsal alanların gelişimi için motive edici faktörlerdir.

Turizmin gelişmesi sonucunda kırsal alanlarda kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengesizliğin sebep olduğu iç göçler, turizm nedeniyle yer yer azalacak veya duracaktır. Bu süreç kentlerin gecekondulaşmasını veya çarpık kentleşme hızını yavaşlatacaktır (Çetiner, 1998). Böylece turizm kırsal alanların kalkınmasına katkıda bulunarak iç göçü önleyebilir ve nüfusu yerinde tutmada önemli bir rol oynayabilir (Torun, 2013).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı literatürde yer alan kırsal alan ve kırsal turizm tanımlamalarındaki farklılıkları belirleyerek, Dünya Bankası raporlarından elde edilen veriler (1980-2015) doğrultusunda kırsal turizmin gelişmiş olduğu ülkelerle, gelişme yaşanmayan ülkelerin kırsal alanlarındaki nüfus değişimlerinin neden ve etkilerini ortaya koymaktır. Araştırmanın kavramsal çerçevesini ortaya koymada ve özellikle çalışma altyapısının oluşturulduğu giriş, teori ve metodoloji bölümlerinde ikincil veriler sıkça kullanılmış, elde edilen kuramsal bilgilerin ışığında ikincil verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası raporlarından elde edilen veriler (1980-2015) içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve analiz edilmiştir. İçerik analizi sosyal bilimcilere: arşivlerden, belgelerden, gazetelerden, sinema, dizi gibi çeşitli görsel dokümanlardan, çeşitli kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgilerin bir anlam kazandırılması amacıyla sistematik olarak incelenme fırsatı sağlar (Gökçe, 2006:14). Bu kapsamda ilgili dokümanlardan elde edilen veriler analiz edilmiş, ayrıca uzman görüşlerinden de (expert opinion) yararlanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Ülkelere göre kırsal alan ve kırsal turizm tanımlarının incelenmesi

Literatür incelendiğinde, kırsal alan ve kırsal turizm kavramlarının farklı yazarlar tarafından farklı tanımları söz konusu olduğu gibi, ülkeler bazında yapılan tanımlamalarda da farklılıklar söz konusudur. Uzun yıllardır tartışma konusu olan “kırsal alan” tanımlamaları için yazarlar üç temel değişken üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bunlar; kırsal nüfusun yoğunluğu, alan kullanımı ve geleneksel sosyal yapıdır (OECD, 1994, s.9). Tablo 1’de ülkeler bazında kırsal alan için yapılan tanımlar gösterilmektedir.

Tablo 1: Ülkelere Göre Kırsal Alan Tanımları:

Ülkeler	Kırsal Alan Tanımı	Kaynak
Avustralya	5000’den az nüfus.	Sharpley J. and Sharpley, 1997
Danimarka, Norveç, Hindistan, İtalya, İspanya, İsviçre,	10000’den az nüfus.	Chanchani, 2006
Türkiye	20000’den az nüfus.	DPT, 1982 ve IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
İskoçya	km ² başına 100 kişiden daha az olan yerel otorite bölgeler.	Şerefoğlu, 2009. OECD, 1998, s.22.
İrlanda	Toplam kırsal alan ayırımını en fazla 100 yerleşim yeri ve 1500 kişiden az olan yerler.	
Avusturya, Kanada, Yeni Zelanda	1000 kişiden daha az olan yerler.	
Yunanistan	2000 yerleşimciden daha az olan yerler.	OECD, 1998, s.22.

Ülkelere göre kırsal turizm tanımları ile ilgili literatür incelendiğinde burada da bazı farklılıkların olduğu Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Ülkelere Göre Kırsal Turizm Tanımları:

Ülkeler	Kırsal Turizm Tanımı	Kaynak
Finlandiya	Uzak mekanlarda yer alan kulübelerin ziyaretçilere kiralanması.	Gürer, 2003
Macaristan	Sadece köylerde gerçekleştirilen yöreye özgü konaklama.	Gürer, 2003
Hollanda	Rotası belirlenmiş aktivitelere katılmak (Örn: Ata binmek, çiftliklerde kamp yapmak.)	Gürer, 2003
Yunanistan	Geleneksel mobilyalarla döşenmiş odalarda konaklamak ve ev yapımı ürünlerle geleneksel biçimde beslenme.	(Gürer, 2003), (Özkan, 2007).
Fransa	Kırsal alanlarda yaşamı paylaşma.	(Kiper, 2006). (Soykan,2006).
İtalya	Doğayla bütünleşme, sessizlik, manzara güzellikleri, yeni arkadaşlıklar kurmak ve geleneklere geri dönüş.	(Cavaco’dan 1995 aktaran, Kiper, 2006).
Türkiye	Kırsal alanlarda yöresel yiyecek, el sanatları gibi folklorik değerlerin üretimi ve tanıtımını ön planda tutan bir turizm türü.	Gürer, 2003

4.2. Bazı Dünya ve AB ülkelerinin Kırsal Alanlardaki Nüfus Değişimlerinin Analizi ve Önemi

Dünya Bankası’nın raporlarından elde edilen veriler doğrultusunda kırsal turizmin gelişmiş olduğu ülkelerle, gelişme yaşanmayan ülkelerin 1980 yılı ile 2015 yılı verileri karşılaştırılarak bunun sonucunda kırsal alanlardaki yaşanan nüfus değişimleri Tablo 3 ve 4’te ortaya konmaya çalışılmıştır. Şu açıktır belirtmelidir ki sanayileşme ile birlikte tüm dünya’da köyden-kente bir göç akımı olmuştur. Bu çalışma da; Dünya ve Avrupa kırsal nüfus oran değişimi ortalama olarak temel alınmış olup bu oranlara ve literatür verilerine göre analiz yapılmıştır. Diğer bir deyişle Dünya Bankası’nın raporlarından elde edilen veriler incelendiğinde neredeyse tüm ülkelerde kırsal nüfus oranı (oransal olarak 1980/2015) azalma göstermiş olup, bu çalışmada ortaya konmaya çalışılan Dünya ve Avrupa ortalaması temel alınarak bu ortalamaya göre ülkelerin ne durumda oldukları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ortalamanın altında kalan ülkelerde turizmle ilgili neler yapıldığı, ortalamanın üzerinde kalan ülkelerin de durumları analiz edilerek neler yapıлып, yapılmadığı, bu duruma etki eden diğer sebeplerin neler olabileceği ve kırsal turizmin gelişimi için neler yapılması gerektiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde Arap dünyasında yaşanan istikrarsızlıklar (Körfez Savaşı, Irak İşgali, İsrail-Filistin arasında yaşanan savaşlar ve gerilimler, Arap Baharı, Süren iç karışıklıklar ve Birçok Terör Örgütü’nün varlığı), siyasi rejim, güvenlik, ekonomik kaygılar, eğitim ve turizmin az gelişmiş veya gelişmemiş olması kırsal nüfus oranının %55’ten % 42’ye düşmesinde etkili olabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra birçok etken söylenebileceği gibi, Arap Dünyası’nda kırsal nüfusun arttığı da (73,625,082) gözlemlenmiştir. Amerika kıtası ile ilgili (OECD,1994), raporu incelendiğinde raporda: "Alpler ve Amerikan ve Kanada Rockies dağları yapılan demiryolu yatırımları bu kıtada kırsal turizmin ilk öncüleri sayılabileceği belirtilmiştir. Öte yandan Amerika’nın Wyoming, Montana ve Idaho eyaletlerinde kırsal turizmle uğraşan işletmelerin sayısı 1985 yılında 5 iken 1992 yılında 90’a ulaştığı (Aydın, 2012, s.40), Fakat 90’lı yıllardan sonra kırsal alan nüfusunda azalmanın söz konusu olduğu görülmüştür. Amerika’daki kırsal nüfus değişimi dünya genelindeki nüfus değişimi oranının (-%15) altında kalmıştır.

Yapılan bu çalışmaların bunda etkili olduğu söylenebileceği gibi bunun dışında da (tarım, hayat standartları, ekonominin iyi olması vb.) bazı etkenlerin olabileceği söylenebilir. Afganistan'da kırsal nüfus artmış; kırsal nüfus oranı ise azalmıştır. Savaşların (1979-1988 Sovyet-Afgan Savaşı, 2001- Afganistan Savaşı) etkisi, kentlerin çok gelişmemiş olması, eğitim faaliyetleri eksikliği vb. sebepler kırsal alanlarda ki kırsal nüfus değişimi dünya genelindeki nüfus değişimi oranının (-%15) altında olarak kalmıştır. Bu ülkelerde ki (Afganistan, Irak ve Suriye) kırsal nüfusun artışında ise, bu alanların küçük yerler olması ve belki de bunun sonucu olarak bu alanların daha güvenli olduğu algısı etkili olmuş olabilir. Bu yerlerde ki kırsal nüfus değişimleri ayrıca araştırılması ve incelenmesi gereken konulardır. Avustralya'daki Cape York Yarımadası'nın Melbourne ve Sydney kentlerinde sık sık yiyecek ve şarap olarak pazarlanan restoran destinasyonlarına talebin yüksek olması (Kivela ve Crotts, 2005) kırsal nüfus artışında etkili olmuştur. Bu tür destinasyonların varlığı ile turizmin kırsal alanlarda gelişmiş olması, kırsal nüfus oranındaki değişimin (-%3) dünya genelindeki nüfus değişimi oranının (-%15) çok altında kaldığı görülmektedir.

Brezilya'da tarımsal modernleşme Cardoso rejiminin neoliberal stratejisinin kilit parçası olmuş ve MST'nin (Topraksız Kır İşçileri Hareketi) etkisinin artışı ve köylülerin büyüyen militanlığı ile bağlantılı olarak küçük çiftçileri ve köylüleri kırlardan göçe zorlamıştır (Petras, 2002). Bunun sonucu olarak kırsal nüfus oranındaki değişimin (-%21) dünya genelindeki nüfus değişimi oranının (-%15) çok üzerinde gerçekleştiği söylenebilir. Rusya'da ise kırsal alanlarda av turizmi gelirleri önemli paya sahiptir (Duran, 2012, s.50). Rusya'ya bakıldığında da kırsal nüfus oranındaki değişimin çok yüksek (-%4) olmadığı görülmüştür.

Hindistan Turizm Bakanlığı 2002 yılında kırsal alanların sosyo-ekonomik fayda sağlaması için kırsal turizmi ülkenin birincil turizm ürünü olarak yayacağını belirtmiştir. Ve sonuç olarak kırsal alanlar turizm faaliyetlerinin önemli ölçüde gerçekleştiği yerler olmuştur. (Chanchani, 2006). Hindistan'da kırsal nüfus yaklaşık 346 milyon artmış olmasına rağmen kırsal nüfus oranı değişimi (-%10) olarak gerçekleşmiştir. Hindistan günümüzde ülkeler arasında kıyaslandığında yaklaşık 882 milyon kırsal nüfusu ile en fazla kırsal nüfusa sahip olan ülke olmakla birlikte, 1980-2015 yılları arasında kırsal nüfusta da (345,537,193) en fazla artış yaşanan ülkedir. Bu ülkede de kırsal turizmle ilgili uygulanan devlet politikasının önemli katkıda bulunduğu söylenebilir. Çin'de Sanayileşme ve Teknoloji'nin etkisi ve uluslararası yatırımlar sonucunda bu alanlarda iş bulma imkanlarının artması ile kırsal nüfus oranı (-%37) ile oldukça azalmıştır. Çin'in kırsal nüfus oranı 2000 yılının başında % 65 (Kırsal Nüfus: 815,608,155) iken 2015 yılında kırsal nüfus oranı %44 (Kırsal Nüfus: 608,629,709) olmuştur. Özellikle 2000 yılı sonrasında Çin Hükümetinin sağladığı teşvikler ve vergi kolaylıkları birçok uluslararası firmanın Çin'e gelmesini sağlamıştır. Bu politikanın sonucu olarak kentte iş bulma olanaklarının artması ile kırsal alanlardan kente doğru bir göç yaşandığı ifade edilebilir. Yeni Zelanda'da 1988 yılında toplam işletmelerin % 3'ünü oluşturan 1000 adet tarım işletmesi tarımsal faaliyete ek olarak kırsal turizme yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda turizm sayesinde çiftçilerin gelirlerinde % 13-19 arasında bir artış olduğu belirlenmiştir (Erdoğan, 2002, s.200). Yeni Zelanda'nın coğrafyası da kırsal turizmin gelişiminde etkilidir. Ayrıca bunu filmler ("Yüzüklerin Efendisi" Üçlemesi) aracılığıyla başarılı bir şekilde tanıtmışlardır. 2003 yılında yapılan araştırmada Yeni Zelanda'ya gelen turistlerin %72'sinin "Yüzüklerin Efendisi" filmini izlediği ortaya çıkmıştır (Beeton, 2005, s.116). Bunların sonucu olarak Yeni Zelanda'da kırsal nüfus oranındaki değişim (-%3) ile dünya genelindeki nüfus değişimi oranının (-%15) çok altında kaldığı görülmektedir. Meksika'ya bakıldığında 1991 yılında, tarım reformu sonucu dağıtılan küçük tarım arazilerinin satışına izin verilmiş ve günümüzde Meksika köylüleri, işlettikleri küçük arazilerin genellikle sahibi konumundadırlar (Meksika Büyükelçiliği, 2013:13). Meksika, Tayvan ve İspanya' da bazı otantik bölgelerde dikkat çekici olarak yerel halk kendi imkânlarıyla mevcut evlerine pansiyon tarzı ek yapılarla konaklama imkânı vermekte ve kendi mutfaklarında yöreye özgü yemeklerin eğitimini vermektedir. Evde yerel mutfak dersleri adındaki bu kırsal uygulama tüm mutfak severlerden yoğun şekilde talep görmekle birlikte, bu uygulama yerel

halka ek kazanç ve kendi kültürlerini tanıtmaya imkânı sağlamıştır. Bu etkinliğin gerçekleştirildiği bölgelerdeki halkın yaşam standartları yükselmiş, yaşadıkları yerlere daha fazla önem verilmiştir. Ayrıca gelen misafirlerin kültürleriyle kaynaşmış yeni tecrübeler elde etmişlerdir (Kesici, 2012). Günümüzde Meksika’da kırsal nüfus yaklaşık 3 milyon artmış olmasına rağmen kırsal nüfus oranı değişimi (-%13) olarak azalmıştır.

Tablo 3: Bazı Ülkelere Göre Kırsal Alanlarda Yaşayan Kişi Sayıları ve Kırsal Nüfus Oranları (1980-2015).

Ülkeler	1980	2015	Kırsal alanlarda yaşayan kişi sayısı değişimi (1980/2015)	Değişim	Toplam nüfus içinde kırsal nüfus oranı (1980) %	Toplam nüfus içinde kırsal nüfus oranı (2015) %	Toplam nüfus içinde Kırsal nüfus oran Değişimi (2015/1980) %
Dünya	2679220661	3378269450	699048789	+	61	46	-15
Arap Dünyası	91723308	165348390	73625082	+	55	42	-13
Amerika	59673829	59086422	-587407	-	26	18	-8
Afganistan	11139730	23840994	12701264	+	84	73	-11
Avustralya	2092141	2515334	423193	+	14	11	-3
Brezilya	42198008	29749217	-12448791	-	35	14	-21
Rusya Fed.	42049135	37453643	-4595492	-	30	26	-4
Hindistan	536183618	881720811	345537193	+	77	67	-10
Çin	791287529	608629709	-182657820	-	81	44	-37
Yeni Zelanda	515870	630346	114476	+	17	14	-3
Meksika	23337499	26361155	3023656	+	34	21	-13
Irak	4707541	11119698	6412157	+	34	31	-3
Suriye	4772915	7834662	3061747	+	53	42	-11
Türkiye	24683835	20927471	-3756364	-	56	27	-29

(Kaynak: The World Bank, 2016a ve 2016b ve 2016c’den derlenmiştir).

Türkiye’de ise yöresel zenginliği bulunan kırsal destinasyonlar sayıca fazla olduğu halde kırsal turizm henüz yaygınlaşmış ve kurumsallaşmış bir turizm çeşidi değildir. Kentlere yakın olan kırsal alanlarda gününbirlik rekreasyon etkinlikleri dikkat çekerken, kırsal yerleşimlerde konaklamalı etkinliklere nadiren rastlanmaktadır (2. Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu, Sonuç Bildirgesi, 2012). Bu durum Türkiye’de kırsal nüfus oranındaki değişimin (-%29) dünya genelindeki nüfus değişimi oranının (-%15) çok üzerinde gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu oranla Türkiye (-%29) tüm Avrupa ülkeleri ortalamaları üzerinde olmakla birlikte incelenen ülkeler içerisinde Çin’den (-%37) sonra en fazla kırsal nüfus oranının azalma gösterdiği ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkenin doğu kısımlarından daha yoğun nüfuslu ve ekonomik olarak gelişmiş Batı kısımlarına doğru istikrarlı bir göç söz konusudur. 2013 yılında İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa ve komşu illerini kapsayan sekiz il 208,484 kişilik net bir göç alırken Adana, Hatay, Sivas, Niğde, Trabzon, Erzurum, Kars, Elazığ, Van, Diyarbakır, Mardin’i kapsayan on bir il 167,203 kişilik bir dış göç vermiştir. Göç eğilimi genellikle doğudan batıya olsa da nüfus kaybına uğrayan kimi batı illeri ve nüfus alan kimi doğu illeri de mevcuttur. Bunun yanı sıra bölge içi kırsal alandan kente göç de seneler boyu azalan kırsal nüfus ve artan kent nüfusunun

bir göstergesi olarak sıklıkla görülmektedir. Kırsal nüfus oranı 1980'de % 56,1 iken 2013'de % 27'ye düşmüştür (IPARD2, 2014).

Tablo 4'e bakıldığında, Avrupa Birliği'nde ki kırsal nüfus değişim oranı (-%6) Dünya ortalamasının (-%15) altında kalmıştır. Bunun sebebi olarak kırsal turizm politikaları ve yapılan olumlu düzenlemeler etkili olmuştur. Bazı kırsal alanların Avrupa'nın en dinamik alanları olduğu görülmekte, bunlar ülke ortalamasından yüksek büyüme gerçekleştirmekte ve istihdam yaratmakta başarılı olmaktadır.

Avrupa'da bu gibi bölgelerin ortak özellikleri İncelendiğinde ise:

Paylaşılan bir bölge kimliği ve sosyal uyum,
Arzu edilen hedef noktalar etrafında odaklanma,
Girişimci ortam,
İyi eğitim düzeyi,
Diğer komşu alanlarla işbirliği,
Çekici bir kültürel ve doğal çevre,

Avrupa'nın diğer kırsal alanları ile kurdukları işbirliği ile uygun bilgiye ulaşma imkânı olarak ortaya çıkmaktadır (Rural Developments, 1997).

Kırsal Kalkınma tedbirlerinin uygulanmasında her ülkenin öncelikleri farklıdır. Örnek olarak, Hollanda, Almanya ve İngiltere bu tedbirler yolu ile elde ettikleri kaynakları kırsal altyapıyı ve köyleri yenilemek üzere kullanırken, İspanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde iktisadi faaliyet çeşitlendirilmesi ve KOBİ'lere destek daha baskındır (Rural Developments, 1997).

Tablo 4 incelendiğinde İspanya ve Fransa'nın önceliklerinin farklı olmakla birlikte; iki ülkede de kırsal nüfus oranındaki değişim (-%7) ile Avrupa genelindeki nüfus değişimi oranı (-%6) ile yakın seviyede gerçekleşmiştir. Bu değişim oranının dünya ortalamasına bakıldığında çok yüksek olmadığı görülmektedir. Diğer Avrupa Ülkeleri incelendiğinde (İrlanda ve Yunanistan hariç) hepsinin nüfus değişim ortalaması Avrupa genelindeki nüfus değişimi oranının (-%6) altında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda kırsal nüfus değişim oranının (Almanya: -%2, Birleşik Krallık: -%5, İtalya: -%2, Avusturya: -%1, Yunanistan: -%9, İspanya: -%7, İrlanda: -%8) AB ülkelerinde farklılıklar gösterdiği görülmektedir. AB ülkelerinde ki kırsal turizmle ilgili yapılanlar incelendiğinde:

Almanya, tarım sektörü ile turizm sektörü arasındaki ilişkileri, tarımın turizme getirdiği olanakları tarım sektörünün beklediği yararlarla en iyi bütünleştiren ülkelerden birisidir. Kırsal turizmin Almanya'da yaklaşık olarak 150 yıllık uzun bir geçmişi olup, 1873 yılında hizmetçiler ve 1914 yılında beyaz-yakalı olarak tabir edilen işçiler için mükafat tatillerinin uygulanması sonucu turizm orta gelirli vatandaşların yaşamının bir parçası haline getirilmiştir. Bu kişiler tatillerini kentlere yakın tepelik alanlarda kurulmuş köy ve kasabalardaki küçük otellerde ya da çiftliklerde konaklayarak geçirmişlerdir (Aydın, 2012, s.42). İngiltere'de kişilerin kırsal turizm ve günübirlik kırsal rekreasyonel etkinliklere katılma oranı çok yüksektir. 1991 yılı rakamlarına göre, her dört İngiliz'den üçü, kısa ya da uzun tatillerinde (boş zamanlarında) kırsal alanlara gitmiştir. Kırsal turizmde çiftliklerin kullanılması hayli yaygındır. 1990 yılında bu oran % 20'dir. Çiftliklerin % 9.5'i tam konaklama hizmeti vermekte, % 5.5'i boş zaman etkinlikleri sunmakta ve % 4.5'inde ise binicilikle ilgili hizmetler verilmektedir. İngiltere'de kırsal alanlarda gerçekleştirilen bir diğer turizm türü de akarsu turizmidir. Ayrıca, İskoçyalılar çok sayıda ulusal ve bölgesel doğa parkını yeşil turizme açarak, hafta sonu yürüyüşçüleri ya da kısa süreli konaklamaya gelenler için sınırsız olanaklar sunmaktadır (Soykan, 2000). Birleşik Krallık'ta kırsal nüfus çiftliklerin turizme açılması ve halkın da kırsal etkinliklere katılma oranının yüksek olması sebebiyle fazla bir değişime uğramadığı söylenebilir. Soykan'a (2001) göre İtalya'da kırsal turizmin başarıya ulaşmasındaki yerel örgütlenme, özel sektör ile devlet arasında işbirliği, pazarı iyi tanıma, eğitim ve danışmanlık hizmeti, özel ürünler oluşturma, nitelikli sunum, çevre kalitesine önem verme ve nitelikli entegre yönetim gibi unsurlar önemlidir. Ayrıca 1980'li yılların sonlarına doğru yeşil turizmin içinde tarım turizmi de gelişmiştir. Örnek olarak; Emilie Romagne'da, çiftliğin coğrafi konumu nedeniyle bağıcılığın geliştiği bir yörede ve sanatsal-

tarihsel kaynakları zengin yerleşmeler yakınında yer alması nedeniyle tarımsal turizm yapılmaya başlanmıştır. Genel olarak; İtalya'nın Alto Adige/Bolsano, Tuscany, Umbria, Puglia gibi farklı bölgelerinde de yapılan tarımsal turizm, çiftlik ürünlerini en iyi biçimde değerlendirme aracı olarak görülmüştür (Soykan 2000). İtalya'da turizmin kırsal alanlarda gelişmesinin kırsal nüfus oranını koruduğu, köyden kente göçü büyük oranda engellediği ifade edilebilir.

Tablo 4: AB Ülkeleri'nde Kırsal Alanlarda Yaşayan Kişi Sayıları ve Kırsal Nüfus Oranları (1980-2015).

Ülkeler	1980	2015	Kırsal alanlarda yaşayan kişi sayısı (1980/2015)	Değişim	Toplam nüfus içinde kırsal nüfus oranı (1980) %	Toplam nüfus içinde kırsal nüfus oranı (2015) %	Toplam nüfus içinde Kırsal nüfus oran Değişimi (2015/1980) %
Avrupa Birliği	14422857	12843789	-15790668	-	31	25	-6
Fransa	14785950	13682357	-1103593	-	27	20	-7
Almanya	21260046	20146340	-1113706	-	27	25	-2
Yunanistan	2956103	2380463	-575640	-	31	22	-9
İrlanda	1524395	1705876	181481	+	45	37	-8
İtalya	18826343	18870535	44192	+	33	31	-2
İspanya	10187536	9479075	-708461	-	27	20	-7
Birleşik Krallık	12118256	11339263	-778993	-	22	17	-5
Avusturya	2612783	2930525	317742	+	35	34	-1
Çek Cumhuriyeti	2558840	2849673	290833	+	25	27	2

(Kaynak: The World Bank, 2016a ve 2016b ve 2016c'den derlenmiştir).

Avusturya ise, kırsal turizmin Avrupa'da en iyi şekilde organize edilerek yürütüldüğü ülkelerin başında gelmektedir. Bu alanda çalışan örgütlerden birisine örnek olarak, 36 köyü içine alan "yeşil köyler" örgütü verilebilir. Yeşil köyler çatısı altındaki köylerin hepsi belirli standartlara göre seçilmiştir. Ekolojik standartlar (hava kalitesi ve gürültü, birinci kalitede içme suyu, bisiklet parkurları, tarım ve ormancılığın gelişmiş olması, yerel çiftlik ürünlerinin satışı, boş zaman etkinliklerinin çevre dikkate alınarak planlanması vb.), mimari standartlar (maksimum 3 kat, eski ve yeni konutların uyumu vb.), sosyal ve turistik standartlar (köy nüfusunun en çok 1500 kişi olması, ikinci konutlar oranının % 25'i geçmemesi, büyük oteller yerine küçük oteller, turizmi seven köy toplumu, turistlerin gereksinimlerini karşılayacak alt yapı vb.) dir (Williams & Shaw 1996). Avusturya'da kırsal turizmin iyi bir biçimde organize edilmesi, kırsal nüfusun azalmamasında etkili olmuştur. Kırsal Kalkınma Programlarından Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) ile Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD) Uygulamalarından yararlanmış olan ve 8 SAPARD ajansı bulunan ve Merkezi Avrupa Dağları 2 içerisinde yer alan Çek Cumhuriyeti (Can ve Esengün 2007; Duran, 2012) 290 bin kadar kırsal nüfus artışı ve (%2) kırsal nüfus oranı yükselişi konusunda Avrupa ülkeleri içerisinde kırsal nüfus oranını en iyi koruyan ülke konumundadır. Bu programlarla birlikte Çek Cumhuriyeti kırsal nüfusu muhafaza etme konusunda ayrıca incelemesi gerekli bir ülkedir. Yunanistan'da ise son yıllarda baş gösteren ekonomik problemlerin ve kriz ortamının kırsal alanlardan şehre göçü tetiklediği söylenebilir. Yunanistan incelenen AB ülkeleri içerisinde kırsal nüfus oranının (-%9) en fazla azaldığı ülkedir. İspanya'da da Fransa'da olduğu gibi iktisadi

faaliyet çeşitlendirilmesi ve KOBİ'lere destek daha baskındır (Rural Developments, 1997). Diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Yunanistan (-%9) kadar olmasa da kırsal nüfus değişim oranı biraz daha (-%7) yüksektir. Diğer bir yandan İspanya'nın kırsal nüfus değişim oranı Avrupa genelindeki nüfus değişimi oranının (-%7) üzerindedir. İspanya'da kırsal alanda karşılaşılan hızlı nüfus kaybını önlemek ve kırsal alandaki nüfusu sürdürülebilir bir seviyede tutmak için kırsal turizmin hızlı bir biçimde kabul edilmesi ve yeni kırsal ekonomi Avrupa'nın diğer kısmında olduğu gibi aile işletmelerine dayandırılması ve kırsal turizmle birlikte çiftlik etkinliklerinin ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda İspanya kırsal turizmdeki gelişimini son 30 yıl içerisinde gerçekleştirmiş olup 1994 yılında 1074 olan kırsal turizm işletmesi, her yıl artarak 2003 yılında 6534'e ulaşmıştır (Soykan, 2006; Aydın, 2012, s.42).

Son olarak İrlanda'ya bakıldığında; Gastronomi turlarının yoğunlaştığı ülkelerden birisinin İrlanda olması ve İrlanda'nın geniş kırsal alanları ve tepeleri kırsal alanların kalkınmasında etkili olmuştur. (Kesici, 2012, s.35; Martab, 2012, s.13). Her ne kadar İrlanda'da kırsal nüfus oranı azalmış (-%8) olsa da kırsal nüfusun ise arttığı (+ 181481) görülmektedir

Diğer bir taraftan Dünya Turizm Örgütü (2016:6) istatistikî verileri ile Dünya Bankasının (1980-2015) kırsal nüfus istatistikleri incelendiğinde; sırasıyla en fazla turist çeken ilk 10 ülke olan Fransa, Amerika, İspanya, Çin, İtalya Türkiye, Almanya, Birleşik Krallık, Meksika ve Rusya'ya bakıldığında, bu ilk 10 ülke içerisinde (Çin ve Türkiye) hariç diğer 8 ülkenin kırsal nüfus değişim oranı dünya genelindeki kırsal nüfus değişimi oranının (-%15) çok altında gerçekleşmiştir.

İncelenen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dışında Dünya Bankası kırsal nüfus istatistiklerine bakıldığında, tüm dünya ülkeleri içerisinde kırsal nüfus oranlarını 1980 yılına göre artıran ülkelerin: Andora, Antigua and Barbuda, Ermenistan, Aruba, Barbados, Belize, Estonya, Polonezya Adaları, Guyana, Kazakistan, Kırgızistan, Lihtenştayn, Mauritius, Batı Pasifik Adaları, Samoa, Sri Lanka, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Tacikistan, Trinidad ve Tobago ve Özbekistan olduğu belirlenmiştir. Bu ülkelerde kırsal nüfus oranının %1 ile 11 arasında arttığı tespit edilmiştir (The World Bank, 2016a ve 2016b). Bu ülkelerin bir kısmını ada ülkeleri oluşturmakla birlikte, bu ülkelerin ortak özelliği gelişmemiş veya az gelişmiş ülke olmalarıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal alan ve kırsal turizmle ilgili tanımlar incelendiğinde mutabık kalınan tek bir tanımın olmadığı belirlenmiştir. Bunun sebebi hem uzmanlar hem de ülkeler arasında kırsal alan ve kırsal turizm tanımlamaları hususunda ortak bir görüşün olmayışından kaynaklanmaktadır.

Yapılan araştırmalarda kırsal alan tanımlamalarına bakıldığında; Türkiye'de 20000'den az nüfusa sahip olan yerler kırsal alan olarak tanımlanırken, diğer ülkelerde ise (Danimarka, Norveç, Hindistan, İtalya, İspanya, İsviçre, Avustralya, İrlanda, Avusturya, Kanada, Yeni Zelanda, Yunanistan) kırsal alanlar daha küçük nüfuslu (<10000) alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Kırsal turizm tanımlamalarına bakıldığında ise Türkiye'deki tanımlamalarda "Geleneklerin yaşatılması" kısmının eksik kaldığı görülmektedir. Yunanistan'da yapılan kırsal turizm tanımlamalarında ise bunu görmek mümkündür. Yazarların aktardığı gibi; Yunanistan'da kırsal turizm, "Geleneksel mobilyalarla döşenmiş odalarda konaklamak ve ev yapımı ürünlerle geleneksel biçimde beslenme" (Gürer, 2003;Özkan, 2007) olarak tanımlanmıştır. Geleneklerine bağlı bir toplum olarak Türkiye'de ki kırsal turizm tanımlamalarında da geleneklere vurgu yapılması ve aynı zamanda geleneklerin canlı tutularak yaşatılmasını sağlamak ayrıca önem arz etmektedir.

Dünya ve Avrupa ülkeleri incelendiğinde, kırsal turizmde ilerlemiş ve kırsal nüfus oranlarını dünya ortalamasına göre koruyan ülkelerin genelde Avrupa ülkeleri (Almanya,

Birleşik Krallık, İtalya, Avusturya) olduğu bununla birlikte Avustralya, Rusya Fed., Yeni Zelanda gibi ülkelerin de bu kapsamda örnek model olduğu söylenebilir.

Cai ve Li'ye (2009, s.751) göre, 1994-1999 yılları arasında Avrupa kalkınma fonlarından 7,3 milyar Euro'nun kırsal bölgelerde turizmi geliştirmek için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Diğer bir yandan, Avrupa'da kırsal turizm kapsamında 200 bin kayıtlı işletme ve 2 milyon yatak kapasitesi bulunmaktadır. Yıllık 12 milyar Euro turizm geliri oluşturmaktadır. Çarpan etkisiyle birlikte bu gelir 26 milyar Euro'ya kadar çıkmaktadır. Kırsal turizm, 500 bin kişiye istihdam oluşturmaktadır. Örneğin İngiltere'de kırsal turizmin yıllık miktarı 14 milyar dolar olup 380 bin kişiye istihdam oluşturmaktadır (Dettori vd., 2004, s.4). Bu durum kırsal nüfus oranlarını ortalamalara (Dünya: -%14, Avrupa: -%6) göre iyi biçimde koruyan Avrupa ülkelerinin (Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Avusturya) tesadüfi olarak korumadığını, bu kapsamda yapılmış yatırımların ve çalışmaların büyük oranda etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de ise kırsal alanda yaşayanların tarım dışı istihdam olanakları oldukça kısıtlı olup, çalışanların sadece %37,4'ü tarım dışı sektörlerde çalışma imkânı bulmaktadırlar. Kırsal kadının tarım dışında iş olanağı yok gibidir. Kırsal alanda tarımda istihdam edilen kadınların çoğunun ücretsiz aile işçisi, erkeklerin de kendi hesabına çalışıyor olması, bu sektörde çalışanların %85 gibi büyük bir çoğunluğunun sosyal güvenlikten yoksun olması sonucunu doğurmaktadır. Kırsal alanda tarım dışı iş olanaklarının sınırlı olması ve sektörün kendi kısıtları nedeni ile kırsal alanda yoksulluk yaygın durumdadır. Nitekim 2008 yılında Türkiye genelinde yoksul hanelerin oranı %13,52 iken, kırsalda yoksul hanelerin oranı %29,83'e çıkmaktadır (Olhan, 2011, s.3). TÜİK verilerine göre, 1927 yılında %76 olan köy nüfusu, 2007 yılında %30'a düşmüştür. 2012 yılı verilerine göre ise 58,4 milyon kişi yani toplam nüfusun %77,3'ü şehirlerde yaşamaktadır (TÜİK, 2012). Dünya Bankası istatistiklerine göre ise Türkiye nüfusunun %73'ü şehirlerde yaşamaktadır (The World Bank, 2015b). Diğer bir taraftan Eren ve Aypek (2012) tarafından Cumalıkızık Köyü'nde gerçekleştirilen çalışmada; katılımcıların neredeyse yarısının (%43,5) turizm sektöründe çalışan bir yakının olduğu ve %20'sinin ise turizm sektöründe çalıştığı tespit edilmiştir. Bu durum kırsal alanda yaşayanların tarım dışı istihdam olanaklarını çeşitlendirme ve artırma açısından kırsal turizmin kırsal alanlarda önemini ortaya koyan bir çalışmadır. Türkiye açısından kırsal alanlardaki tarım dışı istihdam olanaklarının artırılması ve çeşitlendirilmesi kapsamında kırsal turizm faaliyetleri önem arz etmektedir. Bu kapsamda Türkiye açısından kırsal alanlarda kırsal turizm faaliyetleri ile ilgili yatırım, teşvik ve projelerin geliştirilmesi ve özendirilmesi; kırsal alanlarda yoksul hanelerin oranını düşürme açısından bir fırsat olarak görülebilir.

Çalışma sonucunda:

- Savaşların ve istikrarsızlığın olduğu ülkelerde kırsal alanlardaki nüfusun artmasına rağmen, kırsal nüfus oranının ise azaldığı (Afganistan, Irak, Suriye, Arap Dünyası).

- Kırsal alanlara öncelik verilmeyen veya önceliği farklı olan ülkelerde de (Sanayileşme, iktisadi faaliyet çeşitlendirilmesi,) kırsal alanlardaki nüfusun korunamadığı (Çin ve Kısmen İspanya, Fransa Türkiye).

- Kırsalda yoksul hane oranının yüksek olduğu ve tarım dışı iş olanaklarının sınırlı olduğu ülkelerde kırsal alanlardaki nüfusun korunamadığı (Türkiye) ortaya çıkmıştır. Giannakis'in (2014) çalışması da bu sonucu destekler niteliktedir. Yazar çalışmasında; günümüzde kırsal alanların ekonomilerinin tarım ve ormancılığa bağlı olarak yeterli düzeyde gelişemeyeceğini ve bu sektörlerin turizm sektörü ile desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği bir çalışmada da; kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda kalkınması için turizmin önemli bir kaldıraç görevi üstlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Göç teorileri ve çalışmaları; ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin göçler üzerinde itme ve çekme etkisi oluşturduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin artırılması kırsal alanlara tersine göçü arttıracak önemli bir unsurdur (Gössling ve Schluz, 2005). Bu bağlamda çalışma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde kırsal turizmin gelişmiş olduğu ülkelerde, kırsal nüfusun genelde arttığı, kırsal alan nüfus

değişim oranının ise çok düşük seviyede (-% 1 ile 4 arasında) kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma sonucunda görülmüştür ki kırsal turizm, köyden kente göçü engelleyen veya yavaşlatan ve tersine göç akımını başlatan unsurlardan bir tanesidir. Stefan (2006) çalışmasında, turizm olgusuyla birlikte kırsal alanlara doğru bir yer değiştirme sürecinin olduğunu ve bu süreci insanların kırsal alanlarda ikinci konut olarak gerçekleştirdiğini ifade etmektedir.

Çalışmanın sonucunu destekleyici bir başka çalışmada Smith (1989) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazar çalışmasında, kırsal turizm alanlarındaki nüfus yoğunluğunun büyüme eğiliminde olduğunu ayrıca 84 kırsal alanın 65'inde 1970 ve 1980 yılları arasında Amerika Birleşik Devleti'ndeki en büyük nüfus artışının yaşandığını hatta kırsal alanlardaki artış hızının kentsel alanlardaki artış hızından daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Başka bir çalışmada da; Turizm sektörünün nüfus artışı üzerindeki etkisini bir ada ülkesi olan Galapagos'ta görmekteyiz. Wilen vd. (2000) tarafından yürütülen çalışmaya göre adadaki nüfus artışının yaklaşık üçte ikisi turizmin tetiklediği göç hareketlerinden oluşmaktadır.

Bu çalışmada kırsal nüfus değişimleri turizmle ilgili literatür ve uzman görüşleri kapsamında irdelenmeye çalışılmıştır. Bunun dışında nüfus hareketlerinin tek sebebinin bu olmadığı, diğer ilgili tüm konuların yapılacak farklı çalışmalarda (Ekonomik sebepler, Savaşlar, Sosyal değişim, Sanayileşme vb.) ayrıca araştırılması ve incelenmesi önem arz etmektedir.

İlgili literatür ve çalışma sonucunda; kırsal alanlarda, kırsal turizmin geliştirilmesi kapsamında söylenebilecek öneriler ise şu şekildedir: (Soykan, 2001, 2006; Aydın, 2012; Chanchani, 2006; Wilson vd. 2001; Rural Developments, 1997; Ulusal Teknik Ekip, 2011).

- Kırsal Kalkınma tedbirlerinin hızlı bir biçimde uygulamaya konulması,
- Kırsal altyapı ve köylerin yenilenmesine yönelik çalışmaların başlatılması,
- Kırsal alanlarda tarım dışı istihdam olanaklarını artırmak için özellikle gençler ve kadınlar için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve tarım dışı faaliyetlerde istihdam imkânlarının artırılması,
- Eğitim fırsatlarının yaratılması,
- Kırsal alanlarda farklı turizm çeşitlerinin araştırılarak en uygun turizm çeşidine karar verilmesi ve teşvikler sunulması,
- Bileşik turizm ürününün geliştirilmesi,
- Yerel liderlik yapısının oluşturulması,
- Yerel yönetimin katkısı ve katılımının sağlanması,
- Yerel liderler ile girişimciler ve işadamları arasında koordinasyon ve dayanışmanın oluşturulması,
- Turizm gelişimi ve tanıtımı için teknik ve bilgi sistemleri desteği ile birlikte, yaygın yerel halk desteğinin alınması,
- Tanıtımlarda geleneklere ve özlenen duygulara yer verilmesi.
- Kırsal alanlarda ki yerel halktan konutlarını turizme açmak isteyenler için teşvikler verilmesi,
- Çiftliklerin turizme açılması için teşvikler verilmesi,
- Avrupa Birliği (AB) tarafından sağlanan IPARD "Instrument for Pre-accession Rural Development" fonlarının etkin olarak ve tamamının kullanımının sağlanması ve özendirilmesi.
- Kültürel yaygınlığın genişletilmesi, zenginleştirilmesi ve geleneksel sanatların canlandırması için tedbirlerin ele alınması,
- Çiftlik etkinliklerinin ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi,
- Pazarların iyi tanımlanması,
- Eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmesi,
- Eğitim düzeyinin iyileştirilmesi,
- Özel ürünler oluşturması,
- Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi, ulaşım olanaklarının artırılması,
- Somut ve somut olmayan kültürel varlıkların belirlenmesi,

- Nitelikli sunuma önem verilmesi kırsal alan nüfusunun korunması açısından önem arz etmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Akça, H., Esengün, K. ve Sayılı, M. (2001). Kırsal alanların kalkındırılmasında kırsal turizmin rolü, *Standart Dergisi*, 40(470): 29-35, Ankara.
- Akça, H., Sayılı, M., Esengün, K. (1999). *Rural development, rural tourism and environment*, 1st International Symposium on Protection of Natural Environment and Ehrami Karaçam, 23-25 th September 1999, Kütahya, TURKEY.
- Akyol, C., (2012). Kırsal turizmde ev pansiyonculuğu modeli ve Karadeniz örnekleme Artvin, *International Journal of Social and Economic Sciences 2 (2)*: 79-83.
- Anonim 1987'den Aktaran: Esengün, K. Akça H. ve Sayılı, M. (2002). *Dağlık ve ormanlık alanlarda kırsal turizm faaliyeti ve sürdürülebilir kırsal kalkınma*, I. Ulusal Ormancılık kooperatifleri Sempozyumu, 22-23 Mart, Kastamonu.
- Aydın, O., (2012). AB'de kırsal turizmde ilk 5 ülke ve Türkiye'de kırsal turizm, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (23)*, ISSN: 1309-9132.
- Beeton, S., (2005). *Film induced tourism*, London: Channel View Publications.
- Cabrini, L.,(2004). *Rural tourism in europe*, european congress on rural tourism, 2-3 October 2003, Jaen, Spain.
- Cai, L. A. & Li, M. (2009). Distance-segmented rural tourists. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, (26). (Available online at: <http://www.tandfonline.com/loi/wttm20>) Retrieved on August 07, 2016.
- Can, M., & Esengün, K. (2007). Avrupa birliği kırsal kalkınma programlarının Türkiye'nin kırsal kalkınması açısından incelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği, *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (2), s.43-56
- Chanchani, A., (2006). EQUATIONS, originally drafted for her masters degree at Lancaster University, UK (04-05), and currently modified for circulation at the 'National Workshop on Endogenous Tourism Project – RuralTourism' organised by UNDP/ Ministry of Tourism at Delhi, 6-7 June.
- Çetiner, E. (1998). *Turizmde bölgesel kalkınma, verimlilik ve kaynakların etkin kullanımı*. 1. Turizm Şurası, Turizm Bakanlığı, Ankara
- Davidson, R.,(1992). *Tourism in Europe*, Pitman, Paris.
- Dettori, D. G., Paba, A. & Pulina, M. (2004). *European rural tourism: Agrotouristic firms in Sardinia and their life cycle*. Working Papers. Centro Ricerche Economiche Nord Sud, Università di Sassari, Sardinia, ITALY. (3), CUEC. [Available online at: <http://ideas.repec.org/p/cns/cnscwp/200403.html>] Retrieved on June 17, 2016.
- Doğan, S. (2007). *Turizmin bölgesel kalkınmaya sağladığı katkılar ve Göller Bölgesi uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DPT (1982), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, [Çevrim-içi: www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/5502/YP-1982.pdf] Erişim Tarihi: 10.04.2016.
- Duran, C., (2012). Türkiye de dağlık alanların kırsal turizm açısından önemi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22)*.

- Dünya Turizm Örgütü (2016). UNWTO Tourism highlights, [Available online at: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>] Retrieved on November 09, 2016.
- EC (1999). Towards quality rural tourism. brussels: enterprise directorate general tourism unit. [Available online at: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/files/studies/towards_quality_tourism_rural_urban_coastal/iqm_coastal_en.pdf] Retrieved on July 10, 2016.
- Egbalı, N., & Nosrat A. B. (2011). Effects of positive and negative rural tourism (Case study: Rural Semnan Province). *Journal of Geography and Regional Planning*, 4.2, 63.
- Erdoğan, S. (2002). Kırsal kalkınmada kırsal turizmin rolü. *Türk İdare Dergisi*. [Çevrim-içi: www.tid.gov.tr/Makaleler/SERDOG.DOC] Erişim Tarihi: 10.06.2016.
- Eren, R. ve Aypek, N. (2012). Kırsal turizm bölgesinde yerel halkın turizmin gelişimine karşı tutumları: Cumalıkızık köyü örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2).
- Giannakis, E. (2014). The role of rural tourism on the development of rural areas: The case of Cyprus. *Romanian Journal of Regional Science*, 8(1), 38-53.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi: kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Gössling, S., & Schulz, U. (2005). Tourism-related migration in Zanzibar, Tanzania. *Tourism Geographies*, 7(1), 43-62.
- Gürer, N. (2003). *Kırsal geleneksel konut dokusunun turizm balgamında değerlendirilmesi: Cumalıkızık örneği*. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- IPARD2, (2014). *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı 2014-2020*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, [Çevrim-içi: <http://www.tdk.gov.tr/Dokuman/ipard-ii-turkce-85>], Erişim Tarihi: 10.02.2017.
- Kesici, M., (2012). Kırsal turizme olan talepte yöresel yiyecek ve içecek kültürünün rolü, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23): 33-37.
- Kiper, T. (2006). Safranbolu Yörük köyü peyzaj potansiyelinin kırsal turizm açısından değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Kivela, J., Crotts, J. C. (2005) Gastronomy tourism: a meaningful travel market segment, *Journal of Culinary Science & Technology*, Vol. 4(2/3).
- Küçükaltan D., (1997). Trakya ekonomisi için bir bölgesel kalkınma modeli: kırsal turizm. 7. *Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresi*, 1. Kitap, İzmir 20-22 Ekim, Pro-Ofset Matbaacılık, İzmir, s. 212.
- Lang 1994'ten aktaran: Chanchani, A., (2006). EQUATIONS, originally drafted for her Masters degree at Lancaster University, UK (04-05), and currently modified for circulation at the *National Workshop on Endogenous Tourism Project – Rural Tourism*, organised by UNDP/ Ministry of Tourism at Delhi, 6-7 June.
- Martab (2012). Marmaris Turizm Birliği Köyleri kırsal turizm envanteri projesi, *Pazar Analizi Raporu*, Marmaris.
- Meksika Büyükelçiliği (2013). Meksika ülke raporu. [Çevrim-içi: https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-021563;jsessionid=BxfYgzblrbZ-kis0B9CpOY_FPHTOFgkskDUzF3iVXTr3alqen1vx!1150543120] Ekim, Erişim Tarihi: 12.11.2016
- Nair, V., Munikrishnan, U. T., Rajaratnam, S. D., & King N. (2015). Redefining rural tourism in malaysia: a conceptual perspective, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20:3, 314-337.
- OECD, (1994). Les strategies du tourisme et développement rural. Paris. [Available online at: www.oecd.org/dataoecd/30/48/2755188.pdf] Retrieved on July 10, 2014.
- OECD (1998), *Agricultural policy reform and the rural economy in OECD countries*, OECD, Paris

- Olhan, E., (2011) *Türkiye’de kırsal istihdamın yapısı*, FAO Türkiye temsilciliği, [Çevrim-içi: http://www.undp.org.tr/povRedDocuments/YEM_Kırsal%20Istihdam.pdf] Erişim Tarihi: 16.05.2016
- Özkan, E. (2007). *Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve kırsal turizm*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Petras, J., (2002). *Brezilya topraksız köylü hareketi (MST), Kırdan şehire yerelden genele*, 4. Sayı. Ağustos, [Çevrim-içi: <http://www.barikat-lar.de/barikat/4/mst.htm>] Erişim Tarihi: 12.05.2016.
- Pizam, A. (1982). Tourism manpower: the state of the art. *Journal of Travel research*, 21(2), 5-9.
- Rural Developments (1997). *Avrupa Komisyonu, Tarım Genel Müdürlüğü*, Brüksel [Çevrim-içi: http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e406957d45fcb6c_ek.pdf?tipi=14] Erişim Tarihi: 20.05.2016.
- Sharpley, R. ve Sharpley, J., (1997). *Rural tourism*, An Introduction. International Thomson Business Press, London.
- Smith, M. (1989). *Behind the glitter: the impact of tourism on rural women in the southeast*. Southeast Women’s Employment Coalition. Lexington, KY.
- Soykan, F.,(1999). Kırsal turizm ve Avrupa’da kazanılan deneyim, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 11, Eylül-Aralık.
- Soykan, F.,(2000). Kırsal turizm ve Avrupa’da kazanılan deneyim, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl:11, Mart-Haziran.
- Soykan, F. (2001). Kırsal kalkınma-kırsal turizm ilişkisi ve Avrupa’dan iki örnek: Basilicata/İtalya ve Sitia/Yunanistan. *Kırsal Çevre Yıllığı*, Ankara: *Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını*, 13-36.
- Soykan, F., (2006). Avrupa’da kırsal turizme bakış açısı ve kazanılan deneyim, *II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 20-22 Nisan, Balıkesir.
- Stefan, M. (2006). Population development in rural Switzerland: Do sectors matter? *EconPapers, Working Paper Series No. 4*: 30710. [Available online at:<http://econpapers.repec.org/paper/agsartawp/>], Retrieved on February 10, 2017.
- Şerefoğlu, C. (2009). *Kalkınmada kırsal turizmin rolü- 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan İpard Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler*. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler Ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı. Uzmanlık Tezi. Ankara
- Tagliabue, J.,(1998). *Preserving a heritage via Bedand Barns: European Governments Subsidize Agri tourism*, New York Times (Late New York Edition), 13 August, USA.
- Tchetchik, A., Fleischer, A. & Finkelshtain, İ. (2006). Rural tourism: development, public intervention and lessons from the Israeli experience, [online] *Discussion Paper No. 12.06*. [Available online at: http://departments.agri.huji.ac.il/economics/en/publications/discussion_papers/2006/index.htm] Retrieved on August 20, 2016.
- Tchetchik, A., Fleischer, A. & Finkelshtain, İ. (2008). Differentiation and synergies in rural tourism: Estimation and simulation of the Israeli market. *American Journal of Agricultural Economics*, (90). [Available online at: <http://ajae.oxfordjournals.org/content/90/2/553.full.pdf+html>] Retrieved on August 21.2016.
- The World Bank, (2016a) *Rural population*, [Available online at: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL?end=2015&start=1980>] Retrieved on November 09, 2016.
- The World Bank, (2016b). *Rural population, (% of total population)* [Available online at: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?end=2015&start=1980>] Retrieved on November 09, 2016.

- The World Bank, (2016c). Agriculture & Rural Development, [Available online at: http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development#tp_wdi] Retrieved on November 09, 2016.
- Torun, E. (2013). Kırsal turizmin bölge insanına katkıları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2013(1), 31-37.
- Ulusal Teknik Ekip, (2011). Herkes için insana yakışır iş: Ulusal gençlik istihdam programı ve Antalya pilot bölge uygulaması, *Birleşmiş milletler ortak programı*, Türkiye İş Kurumu. [Çevrim-içi: <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/uep15kasim2011son.pdf>] Erişim Tarihi: 22.08.2016.
- Wilén, J., Stewart, M., & D. Layton. (2000). *Economic analysis of the galapagos marine reserve resources management plan*, Report for the Inter-American Development Bank.
- Williams, A., Shaw, G. (1996). *Tourism, leisure, nature protection and agri-tourism: principles, Partnerships and Practice*. Exeter. [Available online at: http://books.google.com.tr/books/about/Tourism_Leisure_Nature_Protection_and_Ag.html?id=rhhwHAAACA-AJ&redir_esc=y] Retrieved on August 21, 2016.
- Wilson, S., Fesenmaier, D.R., Fesenmaier, J., & Van Es, J.C. (2001). Factors for success in rural tourism development. *Journal of Travel Research*. 40. [Available online at: <http://jtr.sagepub.com/content/40/2/132.full.pdf+html>] Retrieved on May 11, 2016.
- Zaman, M., Bulut, İ. (2003). Doğu Karadeniz kıyı kesiminde kırsal yerleşmelerin dağılımında coğrafi faktörlerin etkisi, Doğu Karadeniz Bölgesinde Kırsal Alanda Ulaşım Yerleşim Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, Trabzon, 216- 231.
2. Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu (2012). *Sonuç bildirgesi*, 20-22 Eylül, Aksaray. [Çevrim-içi: <http://www.kirsalturizm.gen.tr/sonuc-bildirgesi/Detay/29092011145538>] Erişim Tarihi: 20.05.2016.

